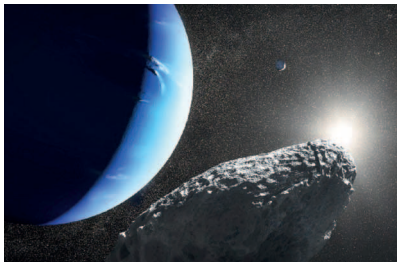

TÚL A KÉMIAŊ

Előbújó Neptunusz-hold

A Voyager 2 űrszonda 1989-ben repült el a Neptunusz mellett, s ekkor fedezett fel hat, korábban ismeretlen, kicsiny holdat a bolygó körül, amelyek mindegyike a nagyméretű Triton pályáján belül kering. Amerikai csillagászok a Hubble űrtávcső segítségével még 2013-ban végzett megfigyelésekkel egy hetediket is felfedeztek ebben a csoportban: ez a Hippokamposz nevet kapta. Átlagos átmérője mindössze

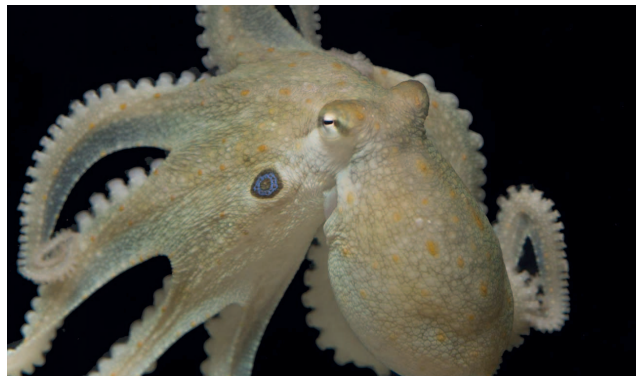
17 kilométer, pályája a kis holdak legnagyobbika, a mintegy 210 kilométer átmérőjű Próteuszé közelében van, s az elméleti számolások szerint abból szakadhatott ki valamikor. Az új hold felfedezésével egy időben számos érdekes megfigyelést is tettek a Neptunusz közvetlen környezetében, s ezek alapján valószínűsíthető, hogy a jelenleg 14 ismert tagot számláló holdrendszer kialakulásában igen jelentős szerepe volt az űtközéseknek.

Nature 566, 350. (2019)

Polipok ekstázisban

A puhatestűek és az emberek közötti evolúciós kapcsolat kimutatása nem túl gyakori dolog. Mégis ez sikerült a „party drug”-ként elhíresült MDMA, más néven ecstasy segítségével. A legtöbb polipfaj meglehetősen intelligens, de egyben aszociális viselkedésű is: saját fajtársai közelségét sem kedveli. Mósusz polipok (*Octopus bimaculoides*) genetikai vizsgálata azt mutatta, hogy bennük a szerotoninnal kapcsolatos kötőhelyek szekvenciája nagyon hasonló ahhoz, ami az emberi genomban található. Az MDMA is itt fejt ki hatását. Ez kísérleti nyomot is hagyott: ecstasy hatása alatt lévő polipok viselkedése a szokásosnál jóval barátságosabbá vált, sokkal gyakrabban érintették meg egymást, mint a kontrollcsoport tagjai. Ez nagyon hasonló az MDMA emberekre gyakorolt hatásához, így az ezért felelős biokémiai mechanizmusnak már félmilliárd évvel ezelőtt ki kellett alakulnia az evolúció során.

Curr. Biol. 28, 3136. (2018)

Ha észrevétele vagy ötlete van ehhez a rovathoz, írjon e-mailt Lente Gábor rovatszerkesztőnek: lenteg1206@gmail.com.

A rovatszerkesztő korábbi írásait is tartalmazó blog elérhető a következő internet-oldalon: http://lenteg.ttk.pte.hu/ScienceBits/index_magyar.html

CENTENÁRIUM

M. M. Portevin, Garvin,
H. L. Le Chatelier: La formation de la troostite à basse température dans les aciers au carbone et l'influence de la température d'émersion dans le trempes interrompues
Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Académie des sciences, Vol. 168, pp. 731–733. (1919. április 9.)

Henry Louis Le Châtelier (1850–1936) francia kémikus volt. Róla nevezték el az egyensúlyi kémiában használatos Le Chatelier–Braun-elvet (amely angolul csak Le Chatelier's principle). Habár mérnöknek tanult, az ipari munka helyett a kémiantanítást választotta. 1907-ben a francia és a svéd akadémia is tagjává választotta. Az itt idézett közlemény egyik társszerzőjével együtt is megőrizte a nevét egy jelenség: a szilárd testek folyási tulajdonságainak területén fontos Portevin–Le Chatelier-hatás.

Új TBC-vakcina

A TBC-t okozó baktériumot, a *Mycobacterium tuberculosis* nagyjából az emberek egynegyede hordozza, s az általa okozott betegség az egyik vezető halálok a világon. A fertőzés ellen eddig egyetlen védőoltás volt ismert, de annak hatékonysága csak gyermekkorban jelentős. Az elmúlt években a GlaxoSmithKline fejlesztette ki az M72/AS01_E jelű, rekombináns technológiával előállított fehérjét tartalmazó vakcinát, amelynek hatékonyságát nagyszabású klinikai tesztben próbálták ki Kenyában, Dél-Afrikában és Zambiában, 18 és 50 év közötti, a fertőzést hordozó felnőttekben. Az eredmények azt mutatták, hogy az új szer a beadását követő két és fél évben felére csökkentette a betegség kialakulásának valószínűségét, s így használata komoly előrelépést jelenthet a TBC megelőzésében.

N. Engl. J. Med. 379, 1621. (2018)

PERIÓDUSOS KÜLÖNLEGESSÉG

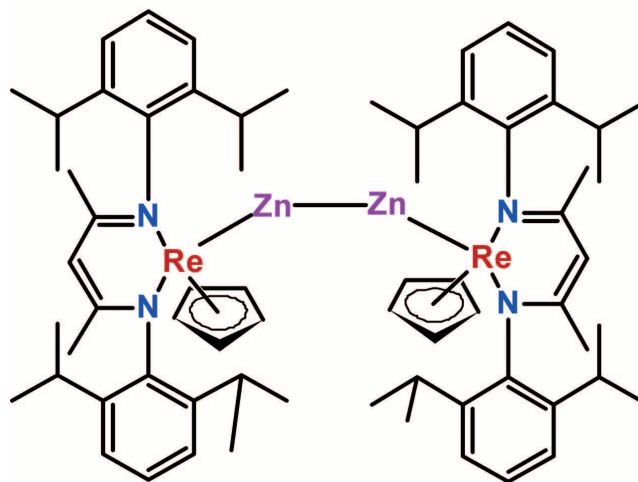

A HÓNAP MOLEKULÁJA

Az ábrán látható rénum- és cinktartalmú dimer ($C_{68}H_{92}N_4Re_2Zn_2$) szerkezetében a két cinkatom pozitív töltésű (a cink-cink kötés miatt formálisan +1 oxidációs állapotú). A Zn–Zn távolság 239 pm, a Re–Zn távolság 248 pm körüli, míg a Re–Zn–Zn kötőszög 173° . Kvantummechanikai számítások alapján a Re–Zn kölcsönhatást a hagyományos fogalmak szerint datív kötésként kell leírni. A vegyületből ezüst-trifluorometánszulfonáttal olyan származék is előállítható, amely még mindig kétmagvú, de Zn–Zn kötés már nincs benne, hanem ezek helyét $CF_3SO_3^-$ -hidak veszik át.

J. Am. Chem. Soc. 141, 800. (2019)

Élesztőkannabinoidok

A vadkenderben (*Cannabis sativa*) található kannabinoidok – például a marihuána fő hatóanyaga, a tetrahidro-kannabinol –

egyre több országban válnak törvényesen használható gyógyszerre. A vegyület-család hozzáférhetőségét segíti majd jelentősen az, hogy a *Saccharomyces cerevisiae* élesztőfaj a kenderből származó gének beépítése után képes lett a Δ^9 -

tetrahidro-kannabinolsav teljes bioszintézisére galaktózból. Sőt, a táptalajba különböző zsírsavakat is adagolva olyan új kannabinoidokat is sikerült így előállítani, amelyek a kenderfajokban nem is keletkeznek, de élettani hatásuk gyaníthatóan lesz majd. A bioszintézissel előállított származékok utólagos, kémiai módosításával pedig még több ilyen származék előállítása lehetségessé vált. *Nature* 567, 123. (2019)

Elektronegativitás újratöltve

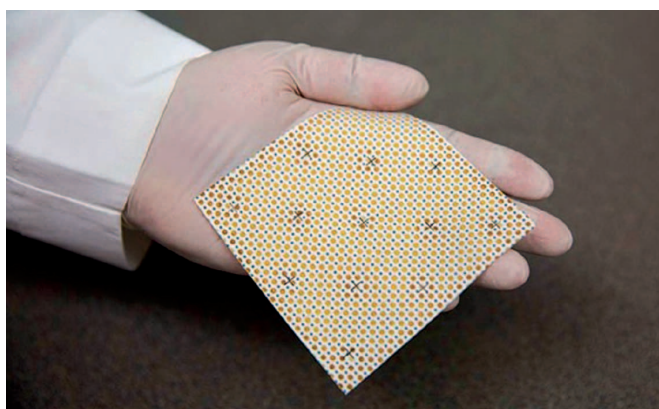
Az 1981-es kémiai Nobel-díjasok egyike, Roald Hoffmann vezetésével új elektronegativitás-skálát dolgoztak ki. Érdekes egybeesés, hogy a jelenleg leggyakrabban használatos két korábbi elektronegativitás-skála is kémiai Nobel-díjas tudósok, Linus C. Pauling és Robert S. Mulliken nevéhez fűződik. Az új skála a vegyértékelektron alapállapotú energiáit használja kiindulási pontként. Ahol erre nem volt közvetlen kísérleti adat, ott *ab initio* számítások eredményeit felhasználva számolták ki az összes elektronegativitást a hidrogéntől a kúriumig. Az oxigén és a fluor így talán kevésbé ugrik ki, mint más skálákon, a réz- és a cinkcsoport elemeihez viszont a szokásosnál kicsit nagyobb elektronegativitást rendel az új módszer. A szerzők reménye szerint az elektronegativitások új vegyületek és ötvözetek előállításához nyithatják meg az utat.

J. Am. Chem. Soc. 141, 342. (2019)

Electr	O	N	Ga	I	V	Ir	Y
	$2s^2 2p^4$	$2s^2 2p^3$	$4s^2 4p^1$	$5s^2 5p^5$	$4s^2 3d^2$	$5s^2 5p^5$	$5s^2 4d^1$
	18.6	16.9	9.9	13.4	9.7	13.4	6.3
Re	F	Ir	N	ed			
	$6s^2 5d^5$	$2s^2 2p^5$	$5s^2 5p^5$	$2s^2 2p^3$			
	18.6	23.3	13.4	16.9			

Antibakteriális ragtapasz...

Sebek kezelésénél a bakteriális biofilmek képződése az egyik legjelentősebb kockázatu szövődménynek számít. Ez ellen fejlesztették ki az antibakteriális ragtapaszok egy új típusát, amely nem kémiai, hanem fizikai módszerrel próbálja megakadályozni a fertőzés kialakulását: az új ragtapasz szövetszerű anyagában cink- és ezüstfoltok vannak. A seben lévő folyadékokkal érintkezve így gyenge elektromos tér alakul ki, amely zavarja a baktériumok egymás közötti, elektromos impulzusokon alapuló kommunikációját. Az első részletes tanulmányt disznószöveteken végezték el, az emberi kórokozónak számító *Pseudomonas aeruginosa* és *Acinetobacter baumannii* baktériumfajok felhasználásával, s a ragtapasz igen hatékonynak bizonyult. *Ann Surg.* 269, 756. (2019)

... és baktériumellenes polimer

A sebgyógyulás elősegítése nemcsak gyenge elektromos térrel segíthető elő, hanem újfajta módon becsomagolt, régi jó kémiai szerekekkel is. Eerre mutatott példát az a munka, ahol az ismert antioxidáns, gyulladásellenes és antibiotikus hatású asztaxantint vitték kopolimerizációs reakcióba különböző, polietilén-glikol-alapú diszavakkal. Így a létrejövő polimer mechanikai tulajdonságai szabályozhatók, ugyanakkor az alapvegyület terápiás hatását is megőrzi, amint a *Staphylococcus aureus* és *Staphylococcus epidermidis* kórokozók felhasználásával végzett *in vivo* kísérletsorozatban bizonyították. *Polym. Chem.* 8, 4182. (2017)

